

**Siyasi Karikatürlerde Görsel Söylemin Eleştirel Analizi İçin Kapsamlı Bir Taksonomi:
Türkleştirme Politikalarını Anlatan Karikatürlerle Bir Uygulama Örneği¹**

**A Comprehensive Taxonomy for Critical Analysis of the Visual Discourse of Political
Cartoon: An Application Example with Political Cartoons on Turkification Policies**

Nigâr DEĞİRMENCİ*

Pamukkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ndegirmenci@pau.edu.tr ORCID: 0000-0002-6295-6265 (Sorumlu Yazar/Responsible Author)

Çağla Pınar TUNÇER**

Hakkari Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü E-posta: caglapinartuncer@hakkari.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6114-6909

Article Info: Research

Date Submitted: 09.12.2023

Date Accepted: 30.12.2023

Makale Bilgisi: Araştırma

Geliş Tarihi: 09.12.2023

Kabul Tarihi: 30.12.2023

Abstract

This study endeavours to illuminate the graphic discourse inherent in political cartoons by presenting a comprehensive taxonomy derived from various classifications in the literature, employing a qualitative analysis approach, and subsequently illustrating it through examples. The analysis is grounded in classifications established by Medhurst & DeSousa (1981) and Morris (1993). To fulfil this objective, cartoons published in the late 1930s concerning the "Citizens Speak Turkish" campaign were scrutinized. In conclusion, the analysis indicates that not every dimension outlined in this extensive classification is necessarily manifested in each cartoon. Nevertheless, the taxonomy underscores the significance of concentrating on the most crucial elements and advocates for a thorough examination of the cartoon from diverse perspectives.

Keywords: Political Cartoon Analysis, Graphic Discourse, Karikatür, Akbaba

JEL codes: D83

Öz

Bu çalışma, literatürdeki çeşitli sınıflandırmalardan elde edilen kapsamlı bir taksonomiye nitel bir analiz yaklaşımıyla sunarak ve ardından örneklerle açıklayarak siyasi karikatürlerin doğasında var olan grafik söylemi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Analiz, Medhurst & DeSousa (1981) ve Morris (1993) tarafından oluşturulan sınıflandırmalara dayanmaktadır. Bu amaçla, örnek olarak 1930'lu yılların sonlarında "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasına ilişkin yayınlanan karikatürler incelenmiştir. Sonuç olarak analiz, bu kapsamlı sınıflandırmada belirtilen her boyutun her karikatürde mutlaka ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sınıflandırma, en önemli unsurlara odaklanmanın önemini vurgulamaktadır ve karikatürün farklı açılardan kapsamlı şekilde incelenmesini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Karikatür Analizi, Grafik Söylemi, Karikatür, Akbaba

JEL kodları: D83

¹Bu çalışmada kullanılan siyasal karikatürler Çağla Pınar Tunçer'in doktora tezi için topladığı arşivinden alınmıştır. Bunun dışında bu metinle Tunçer'in doktora tezi arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Research Problem: This study aims to uncover the graphic discourse embedded in political cartoons, utilizing a qualitative analysis approach. It seeks to present a comprehensive taxonomy derived from various classifications in the literature to explore the dimensions and elements essential for a thorough political cartoon analysis.

Research Questions: The central inquiry of the study revolves around identifying the dimensions and elements that should be incorporated into a comprehensive political cartoon analysis taxonomy.

Literature Review: The literature reveals a historical effort to develop a theory for political cartoon analysis, particularly since the 1960s. Morrison (1969) recognized cartoons as a means of discourse and image creation but lacked a systematic framework. Disagreements persist in the literature regarding how to analyze political cartoons. Streicher (1967) advocates considering various factors, such as the nature of the cartoon, the cartoonist, historical period, and social structure, while Coupe (1969) warns against information overload resulting from such an approach. Recent analyses of political cartoons have employed semiotics, critical discourse analysis, critical metaphor analysis, and taxonomies (Marín-Arrese, 2019; Shaikh et al., 2019; Permana, 2019; Raja et al., 2020). In Turkish literature, semiotics is common, but critical discourse analysis, revealing ideological context at macro and micro levels, is underutilized. Recognizing the lack of a specific systematic approach, the study argues for the development of a taxonomy to enable systematic qualitative content analysis, especially in Turkish literature.

Methodology: The analysis's taxonomy is based on classifications by Medhurst and DeSousa (1981) and Morris (1993), featuring three dimensions: Topic/Narrative, Rhetoric, and Form. Each dimension includes elements crucial for political cartoon analysis. The study illustrates how to apply this taxonomy from an integrated perspective, using cartoons related to the "Citizen Speak Turkish" campaign as examples. A purposive sampling of cartoons critical of Jews not speaking Turkish from Akbaba and Karikatür magazines between 1934 and 1943 was conducted, resulting in the selection of 17 relevant cartoons, with 5 exemplified in the study.

Conclusion: The analysis concludes that not every dimension in the comprehensive classification is present in every cartoon. Nevertheless, the classification underscores the importance of focusing on essential elements, advocating for a comprehensive examination of cartoons from different perspectives. This taxonomy serves as a roadmap, enabling comparative analysis of political cartoons in terms of narrative, rhetoric, and form. While not positioned as an alternative to Critical Discourse Analysis or Critical Metaphor Analysis, the proposed taxonomy may offer more comprehensive results than semiotic analysis alone. Linking the qualitative content analysis findings with power relations in an ideological context brings the study closer to Critical Discourse Analysis.

GİRİŞ

Britanya'nın Amerika sınırında Fransızlara karşı savaşını desteklemek üzere kolonileri bir araya getirmek amacıyla Pennsylvania Gazette'nin 9 Mayıs 1754 sayısında Benjamin Franklin'in "Katıl ya da Öl" (Join or Die) başlığı ile bir gravür yayımlandı. İlerleyen zamanda Amerikan Devriminin bir sembolü haline gelen bu gravür tarihe ilk siyasal karikatür olarak

geçmiştir. O zamandan günümüze sınırsız sayıda karikatürün üretilerek paylaşımına paralel biçimde bir iletişim ve ikna aracı olarak iletişim biliminde karikatür analizi üzerine literatür gittikçe büyümektedir. Siyasal karikatür analizinde en eskilerden biri olan çalışmasında Streicher (1967) siyasal karikatürün teorik olarak anlaşılması için “karikatürün doğası, karikatürist, karikatüristin yayıncıları ve izleyicileri, karikatüristin içinde faaliyet gösterdiği tarihsel dönem ve toplumsal yapı” başlıklarının yer aldığı bir kılavuz önermektedir. Streicher için bunlar, nihayetinde karikatürün dili olarak ifade ettiği ikna araçları olan imgelerin anlamlandırılmasında dikkate alınmalıdır. Ancak Coupe (1969: 80) böyle bir analiz kapsamının “her biri çok sayıda değişkeni kapsayan ve bize bir yığın çelişki sunan bu kadar geniş bir konu koleksiyonu” vereceği ve bunun “anamlı bir teorik çerçeveye sığdırmanın mümkün olup olmayacağı” hususlarında endişelidir.

Bir diğer çalışmada Morrison (1969) karikatürleri analiz ederken onları bir söylem ve hatta imaj yaratma aracı olarak görmüş ancak sistematik bir çerçeve kullanmamıştır. Medhurst ve DeSousa (1981: 198) “karikatürün kullanımlarını ve etkilerini” açıklayan “psikanalitik, sosyolojik ve iletişimsel” olmak üzere üç temel paradigma olduğunu belirlemişlerdir. Ancak Medhurst ve DeSousa, bu paradigmanın karikatürün nihayetinde bir ikna aracı olduğunu gözden kaçırdığını ve bunu nasıl yaptığını anlamak için bir taksonomiye ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedirler. Bu çerçevede geliştirdikleri taksonomide Medhurst ve DeSousa, buluşsal kaynaklar ile düzenleme biçimleri ve bu ikisinin etkileşimine odaklanmışlardır.

Öte yandan Press (1981) siyasal karikatürlerin retorik amacını keşfetmeye odaklanarak onların dört farklı açıdan incelenebileceğini belirtir: (1) Karikatürün konusu ve karakterleri, (2) tarihi olay ve kişilere yapılan göndermeler, (3) karikatürün işleyişi ve (4) karikatüriste yapılan baskı. Morris (1993) ise bu çalışmada da ayrıntılı olarak incelenen, dört retorik araç – “yoğunlaştırma, birleştirme, karşıtlık” (Goffman, 1974) ve “evcilleştirme” (Gombrich, 1963)- üzerinden bir araştırma önermektedir. Walker (2003) karikatür araştırmalarına iki yaklaşım sunar: Birincisi, karikatürün konuyu nasıl ele aldığından yola çıkarak medya iktidar ilişkisini çözümlemeye odaklanırken ikincisi Morris’in az önce bahsedilen dört retorik aracını kullanır.

Daha yakın tarihli çalışmalara bakıldığında konuya göstergebilim ve metafor analizi açısından yaklaşan çalışmalar dikkat çeker. Örneğin, Eleştirel Metafor Analizi (Critical Metaphor Analysis-CMA) yöntemi kullanan bir çalışmada (Marín-Arrese, 2019) siyasal karikatür söyleminin yaratıcılık, eleştiri ve ikna açısından potansiyelini araştırmış ve bunların siyasal iktidara meydan okuduğu, sembolik iktidar ile muhalefet ve ihlal için bir mücadele alanı sağladığı sonucuna varılmıştır. Göstergebilim bağlamında gerçekleştirilen bir çalışmada (Shaikh et al., 2019) karikatürlerin sembolizm, abartma, benzetme, ironi ve etiketleme teknikleri yoluyla siyasetçilerin her türlü eylemlerini aktarabildikleri ortaya konmuştur. Bir diğer çalışma (Permana, 2019) ise göstergebilim ve Eleştirel Söylem Analizi yardımıyla karikatürlerdeki gizli anlamları ve ideolojiyi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Van Dijk’ın İdeolojik Kare Modelini kullanan bir diğer çalışmada (Raja et al., 2020) yine gizli anlamların ve ideolojik bağlamın ortaya çıkartılması hedeflenmiştir.

Türkçe literatüre bakıldığında göstergebilim yaklaşımını benimseyen çalışmalara özellikle son yıllarda daha sık rastlanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri (Taşçıoğlu & Çavdar, 2018) 2017 yılında yapılan referandum sürecinde yayınlanan karikatürleri inceleyerek gazeteler arasındaki yaklaşım farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Bir diğer çalışmada (Aşlakçı ve

Öztekin, 2021) yine göstergebilim yardımıyla 2015 Genel Seçimleri süresince toplumsal olayların karikatürlerde dil, söylem ve ideolojik açıdan nasıl ele alındığı sergilenmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada nicel içerik analizi, göstergebilim analiz yanı sıra “söylem çözümlemesi” adı altında çerçeve ve tekniğinin ne olduğu, hangi teorisyene dayandırıldığı belli olmayan bir tür yoruma gidildiği görülmektedir. Türkçe literatürde göstergebilim açısından nispeten daha sistematik ve teorik ayakları oturan bir çalışmada (Özen, 2022) ise 1939–1945 yılları arasında çıkan karikatürlerin göstergebilim analizi ile siyasal, sosyal ve kültürel farklılaşmaların izi sürülmeye çalışılmıştır. Fakat bu çalışmanın da “söylem analizi” bağlamında alt yapı ve teknik eksiklikleri dikkat çekmektedir.

Özellikle Türkçe literatürde siyasal karikatürlerin sistematik analizini sağlayacak bir haritanın yokluğu araştırmacıların yoğun bir nitel veri içerisinde kaybolmasına yol açabilmektedir. Bu boşluğa bağlı olarak ya sadece göstergebilim analiziyle yetinilmekte ya da örneğin van Dijk’ın Eleştirel Söylem Analizi türlerinden birini seçmek “Makro-Mikro Seması” (Dijk, 1983: 25), “İdeolojik Kare Modeli” (Dijk, 1998: 10), “Sosyo-bilişsel Söylem Analizi (2016) - yerine aslında tematik analizden öteye gitmeyen bir “Söylem analizi” iddiası ortaya sürülmektedir. Bu çalışmada söz konusu boşluğu doldurmak amacıyla Medhurst & DeSousa (1981) ve Morris (1993) tarafından geliştirilen sınıflandırmalardan yararlanılarak kapsamlı bir taksonomi ortaya konmuştur. Ancak bu taksonominin Eleştirel Söylem Analizi ya da Eleştirel Metafor Analizinin yerine geçebileceği iddia edilmemektedir.

Taksonomi ve ayrıntılarına girmeden önce uygulamada kullanılacak karikatürler için -yine Coupe’ın endişeleri çerçevesinde sınırlandırılmış bir şekilde- Streicher’i izleyerek karikatürlerin yayınlandığı dönem ve toplumsal yapı hakkında bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Taksonominin uygulaması için konu olarak seçilen “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası esnasında Yahudilerin muhalefet ettiğine dair haberlerin çıkmaya başladığı 1930’lu yılların sonlarında yayımlanan dergi karikatürleri seçilmiştir. Ardından çalışmanın yararlandığı taksonomilerin kapsamı kısaca açıklanmaktadır. Bu çerçevede bütünleştirilen taksonominin üç boyutu bulunmaktadır: Anlatı, retorik ve biçim. Her bir boyut içinde siyasal karikatürde incelenmesi gereken unsurlar sıralanmaktadır. Çalışmanın uygulama örneğinde bu boyutların analiz birimi olarak nasıl değerlendirildiği örneklendirilmektedir.

1. TANIM VE KAPSAM

Öncelikle bu çalışmada karikatür ile Chen ve arkadaşlarını (2017: 126) izleyerek “on dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyıla kadar geliştirilen gazetelerdeki editoryal karikatürleri ve siyasal karikatürlerin” kastedildiği belirtilmelidir. Bu bağlamda siyasal karikatür ile siyasal bir söylemi olan karikatürler kast edilmektedir. Karikatürler “ulusları, figürleri ve olayları yorumlar” (Streicher, 1967: 438) ve aynı zamanda haberleri tamamlayıcı özellikleri nedeniyle kamuoyu açısından görsel bir kaynaktır. Nitekim Greenberg (2002: 181-184) de siyasal karikatürlerin “görsel haber söyleminin bir biçimi olduğunu” ileri sürer. Ona göre siyasal karikatürler “çeşitli retorik araçlardan (metaforlar, sloganlar, tasvirler, vb.) yararlandıkları ölçüde toplumsal bilginin organizasyonu için çerçeve görevi görür”; bu sebeple de “bazı şeylerin söylenebileceği ve bazılarının engellenebileceği zeminleri meşrulaştırır (ve böylece kolaylaştırır).” Bu noktadan bakıldığında, siyasal karikatürlerin kullanıldığı atmosfere göre aslında harekete geçirici ya da susturucu bir işlevi olduğu anlaşılır.

1895'te icat edilen radyo, Uzak Doğu'da "basını atlayarak, basılı sayfanın nüfuz edemediği bölgelerde bile hayali topluluğun" yani milletin "işitsel bir tasarımının oluşturmasını" (Anderson, 1995: 71) sağlarken Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bütünlüğünü oluşturma yolundaki araçlarından biri olan Türkçe kullanımı için halen yazılı basın ön plandadır. Özellikle harf inkılabından sonra yeni Latin harflerinin vatandaşlar arasında yaygın kullanımının ve okur yazarlığın henüz çok düşük oranlarda kaldığı dönemde basının etkili araçlarından birisi görsel malzemeler yani fotoğraf ve siyasi karikatürlerdir. Öte yandan Walker (2003: 16, 20) "siyasal karikatürlerin azınlığın değil, egemen olanın kaynağı olduğu ve toplumdaki medya sahiplerinin ve egemenlerin görüşlerini güçlendirmeye" hizmet ettiğini ve "editorial karikatürlerin amacının ikna etmek olmadığını, esasen büyük kurumsal çıkarların yararına kamuoyunu kontrol altına alma ve kısıtlamaya yönelik bir araç olduğunu" iddia eder. Benzer şekilde, karikatürler okuyucular tarafından her ne kadar mizah bağlamında görülseler de, bu durum onların kamusal bilgi birikiminden yararlandıkları (Greenberg, 2002: 194), bir bakış açısı ortaya koydukları ve "içlerine içine yerleştirilmiş iddiaların okuyucuları tutum değişikliğine ikna etme kapasitesine sahip" oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.

Bu bağlamda tek partili otoriter bir rejimde üretilen siyasi karikatürler de bir araç olup bu çalışma açısından genç cumhuriyetin Türkleştirme politikası çerçevesinde "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasının Yahudiler ile ilgili boyutuna dair kamuoyunun şekillendirilmesinde verimli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Morris'in (1993: 201) de belirttiği üzere, "her ne kadar tek tek karikatürler tek bir kişiyi konu alsada aynı sanatçının aynı temayı konu alan çizimleri olarak ele alındığında bunların bir dizi karşıtlık etrafında kurgulandığı görülebilir" ve özellikle de bu tema etnik bir temele dayanıyorsa aynı dönemdeki karikatüristlerin söylemleri de benzer bir dizi karşıtlık etrafında kurgulanacaktır. Nitekim alfabe değişikliğinin, "tüm yeni yazıların yayımlanması sürecini de kontrol etme şansı verdi[ği]... resmi çizgiye aykırı hiçbir görüşün yer almadığı yeni bir literatür düşünülmüştür. Basım, yönetici seçkinler için yeni bir ulusal topluluk yaratmanın anahtarı haline" (Çolak Y. , 2004: 73) geldiği göz önüne alındığında siyasi karikatürler de bu çerçevede ele alınmalıdır.

2. UYGULAMA ÖRNEĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Türkçenin politikleşmesi Gayrimüslim öğrencilerin ortaokullara alınmaya başladığı Tanzimat dönemine dek uzanmaktadır. Azınlıkların bağımsızlıklarını ilan etmeye başladıkları süreçte azınlık okullarında zorunlu hale getirilen Türkçenin özellikle İttihat ve Terakki döneminde yaygınlaştırılmasına önem verildiği ve bunun bir devlet politikası haline geldiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde de aynı politika sürdürülmüş, özellikle Türk Ocakları tarafından düzenlenen kurultaylarda Türkçenin ulus-devletin resmi dili olarak Türkiye sınırları içerisinde tek dil haline getirilmesinin devletin bekası için zorunluluk olduğu düşünülmüştür (Yıldız, 2004: 288; Pınar, 2016: 192-194). Bu amaçla geliştirilen çözümlerden birisi Türkleştirme politikaları iken hedef mümkün olduğunca homojen bir toplumsal yapı yaratmaktır. Böylece "Gayri Türk unsurları hakiki Türklerden neyin ayırdığının tespiti, kullanılacak asimilasyon aracını da belirleyecektir" (Yıldız, 2004: 267), Gayri Türk unsurların başında Türkçe konuşmamak tespit edildiğinde ise homojen bir millet olma yolunda asimilasyonun öncül aracı Türkçenin tüm vatandaşlar tarafından zorunlu kullanılması olarak belirlenmiştir. Öte yandan Türkçe dili aracılığıyla Türkleştirme politikalarının günlük hayatta yansımaları bulan en önemli ayağını şüphesiz "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları

oluşturmaktadır. 1928'de gerçekleştirilen Türk Ocakları Kurultayı tarafından başlatılan bu kampanya çeşitli aralıklarla sürdürülmüş, kamuoyunda karşılık bulmuştur.

Konunun Yahudi cemaatindeki yansımaları ise tartışmalıdır. Cemaatin önde gelenlerinin bir kısmı ve Hahamların teşvikiyle ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan Yahudilerin "samimiyetlerini göstererek" Türkçe konuşması yönünde kararlar alınmıştır (Çağaptay, 2002: 260). Öyle ki Yahudi Cemaati, kendi aralarında "Türkçe Konuş" hareketi başlattıkları ve bu hareketin giderek büyüyerek devlet tarafından benimsenip "Vatandaş Türkçe Konuş" şeklinde kapsamının genişletildiği ifade edilmektedir.² Ayrıca bu kampanyaya gösterdikleri destek ile Yahudilerin asimile edilmek istedikleri, Ermeni ya da Rumlardan farklı olarak hiç ihanet etmedikleri Türkiye Cumhuriyeti'nin birer vatandaşı olmak istedikleri öne sürülmektedir. Hatta öyle ki kampanyayı desteklemek ve "Yahudilerin Türk milli kültürü içinde erimelerini sağlamak amacıyla" (Galanti, 2000: 9) yine gönüllü olarak Türkleşmiş olan Munis Tekinalp (doğum Moiz Kohen, 1883–1961) önderliğinde 10 Mart 1928 tarihinde Milli Hars Birliği kurulmuştur. Gerçekten de Tekinalp'e göre "Türk olmak, Türk kültürünü benimsemek demektir" ve Türkleşme taraftarı bu perspektifinin güzel bir örneği Birinci Dünya Savaşı sırasında ulusal ekonomiyi savunduğu, "İktisadiyat Mecmuası" adında üç yıl süreyle bir dergi çıkarmış olmasıdır (Galanti, 1995: 162). Diğer taraftan Tekinalp (2001: 75) Tevrat'taki On Emir'e (onun önemine referansla) paralel olarak geliştirdiği yeni bir On Emir içinde şunları sıralarken aslında Türkleştirme politikalarına ilham veren bir yönü olduğunu da ortaya koyar: "1. Adlarını Türkleştir. 2. Türkçe konuş. 3. Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku. 4. Okullarını Türkleştir. 5. Çocuklarını devlet okullarına gönder. 6. Ülke işlerine karış. 7. Türklerle düşüp kalk. 8. Cemaat ruhunu kökünden sök. 9. Ulusal ekonomi alanında sana düşen görevi yap. 10. Hakkını bil." Diğer bir isim Avram Galanti (2000: 46) ise hükümete, Yahudilere baskı yapmak yerine Türk kültürünü içselleştirmeleri için Türkçe eğitim veren okulların açılmasını saik vermektedir. Hatta 5, 8, 11 Kanun-ı evvel (Aralık) 1924 tarihli Akşam gazetesinde yayımlanan köşe yazısında "Türk Musevileri" olarak adlandırdığı Yahudilerin artık Ladino'dan vaz geçerek Türkçeyi benimsemelerinin tartışmasız bir gereklilik olduğunu belirtir (Galanti, 2005: 185). Bu örnekler Yahudi aydınları arasında aslında Türkleştirme ve Türkçe konuş politikalarına son derece destek olan kişilerin olduğunu ortaya koymaktadır (Çoban, 2022).

Ancak asimilasyon fikri Yahudi cemaatini ikiye bölmüş, bir grubun şiddetle karşı koymasına yol açmıştır ve bu bölünme iki savaş arası dönemde daha da netleşmiştir. Nitekim Yahudilerin Türkçe konuşmadıkları üzerine ilk haberler de 1937'de görülmeye başlamıştır (Çağaptay, 2004: 95-97). Yahudi cemaatinin bu ikircikli yapısına karşın Gayrimüslim halklar arasında Yahudiler, Türkleştirilebilecekleri varsayılarak bu politikaların hedef kitlelerinden biri haline gelseler de (Yıldız, 2004: 269), anadil olarak Alliance okullarında³ öğretilen İspanyolca kökenli

² Örneğin İstanbul Beneberit Cemiyeti başkanı Hanri Soriano 13 Ocak 1928'de "Memleketin dilini öğrenmek ve kökleştirmek için son gayretlerimizi esirgememeliyiz; Türk edebiyatını bilip takdir etmeliyiz, Türkiye'nin coğrafyasına daha ciddi bir biçimde vakıf olmalıyız" şeklinde son derece yurtsever bir bildiri yayımlamıştır (Galanti, 1995).

³ 1800'lerde bu okullarda eğitim dili Fransızca olmakla beraber ayrıca İbranice ve Türkçe eğitimleri de verilirdi. Türkçe öğretmenleri şimdiki Milli Eğitim Bakanlığı olan Maarif Nezareti tarafından atanırdı (Kuran, 2009, s. 334). Ağustos 1915'te *Mekâtibi Hususiye Talimatnamesi* (Özel Okullar Yönergesi) ile azınlık okullarına Türkçe dersi ve Tarih ve Coğrafya derslerinin Türkçe okutulma zorunluluğu getirilmiştir (Ayas, 1948, s. 701).

Ladino⁴ veya Yahudi Fransızcası kullanmaları (Çağaptay, 2004: 94) haklarındaki “şüphe”yi ve yabancı-Öteki kanaatini beslemiş, Ötekileştirici tepkilerin odak noktasının Yahudilerin Ladino konuşup yoğun olarak yaşadığı şehirler ve semtlere (Bali, 2020: 270-272) yönelmesine yol açmıştır. Nitekim “Türkçe konuşmanın Cumhuriyet ideallerine bağlılığın göstergesi olduğu düşünülürken, Ladino konuşmanın Yahudilerin toplumla bütünleşmesine ve Türk kültürüyle bütünleşmesine engel olduğu düşünülüyordu” (Toktaş, 2005: 400). Böylece Türklüğün bir göstergesi olarak Türkçe konuşmak bir norm haline gelirken kamusal alandaki Ladino toplum içinde daha çok şüpheyle karşılanır hale gelmiştir. 1936’da Üçüncü Dil Kurultayı ve öz Türkçeleştirme yönündeki kararlar gündemdeyken Ladino’ya yine bir kamuoyu tepkisi ortaya çıkmış, Yahudiler onlara kucak açan Türklerin dilini kullanmadıkları için nankörlükle itham edilmişlerdir. Kamuoyu henüz yatışmamışken C. N. Atilhan’ın Milli İnkılap adlı antisemit dergisinin yayımlanmaya başlaması tepkileri daha da büyütmüş, Yahudi cemaatinin taleplerine rağmen Hükümetin gerekli tedbirleri almadığı görülmüştür. Bu ise taciz ve saldırıların artmasıyla sonuçlanmış, hatta İzmir’e Yahudilere yönelik kitlesel bir saldırı planı neyse ki engellenmiştir (Bali, 2020: 244-245). Özellikle Edirne’de saldırıların artması en nihayetinde olayların Trakya Pogromuna evrilmesiyle sonuçlanmış ve bölgeden özellikle İstanbul’a kitlesel bir Yahudi göçü yaşanmıştır. Bununla birlikte kamuoyu baskısının yetkililerin telkinlerine ve alınan tedbirlere rağmen sürdüğü görülmüştür (Pinar, 2016: 191). 1935 yılında İnönü’nün “Bütün vatandaşlar artık Türkçe konuşacaklar” beyanı ile Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları daha da sertleşmiş, özellikle Milli Türk Talebe Birliği kamusal mekanlarda baskı ve şiddete varan ve Yahudileri hedef haline getiren bir propaganda çalışması başlatmışlardır (Çağaptay, 2002: 260). Nitekim süreçte izlendiği gibi Türkçe konuşmak da Türkleşmek için yeterli sayılmayacak ve “yabancı” olarak Yahudiler önce sosyal hayattan, sonra ekonomik hayattan hızla tasfiye edileceklerdir. Bu çalışmada incelenen karikatürler de işte böyle bir atmosferde yayımlanmış olup “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasını Yahudiler açısından ele almaktadır.

3. SİYASAL KARİKATÜR ANALİZ TAKSONOMİSİ ve UYGULAMASI

Yahudilerin Türkçe konuşmadıklarına dair ilk tepkili haberlerin yayıldığı 1934 yılı ve izleyen birkaç yıl, aynı konuda siyasal karikatürlerin de yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bu sebeple 1934–1943 yılları arasında Akbaba ve Karikatür dergilerinden derlenen toplam 560 adet karikatür arasından Yahudilerin Türkçe konuşmadıkları üzerinden bir eleştirel söyleme sahip karikatürler amaçsal örneklemeyle derlenmiştir. Ancak bu kapsamda yer alan 17 karikatür içinden 5 tanesi aşağıda taksonomi kapsamında örneklendirmek amacıyla incelemeye dahil edilmiştir.

Bu çalışmada siyasal karikatür analizinde kullanılacak taksonomiye geliştirirken literatürde yer alan iki çalışmadan -Medhurst ve DeSousa'nın (1981) "buluşsal topoi" taksonomisi ile

⁴ Ladino: Ladino kelimesi kökeni Latinus olan ve “anadilinden başka dilleri de konuşabilen” anlamına gelmesine karşın zamanla kendi başına bir dil anlamı kazanmıştır. "Judeo-Spanish" ya da Sefarad dili olarak da bilinen bu dil, 15. Yüzyıl sonunda İspanya'dan kovulup Osmanlı İmparatorluğuna yerleşen Yahudilerin arasında, İbranice ve Orta Çağ İspanyolcası temelinde Osmanlıca, Arapça ve Yunanca etkisi altında gelişmiş bir dildir (Brink-Danan, 2011, s. 111). Bu dilin Osmanlı toplumunda kapalı topluluklar olarak yaşayan Yahudi mahallelerinde beş yüzyıldan fazla bir süre yaygın olarak konuşulmuş olmasına karşın günümüzde 1940'larda -yani Türkleştirme politikalarının başlarında- doğmuş son birkaç kişiden sonra yok olmaya mahkûm olduğu belirtilmektedir (Sarhon, 2011, s. 70). Bu yorum aslında Türkleştirme politikalarının nihayetinde başarılı olduğu şeklinde de okunabilir. Bu duruş Türkiye'deki Yahudi entelektüel çevresince de kabul görmektedir. Bkz. (Adeel, 2016).

Morris'in (1993) karikatür analizi- hareket edilmiş Greenberg'in (2002) katkısı ile geliştirilmiştir. Bu çalışmaların temel hatları ile bu çalışmada kullanılacak olan taksonomi aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. Siyasal Karikatür Analizinde Farklı Taksonomiler ve Bu Çalışmadaki Taksonomi

(Medhurst & DeSousa, 1981)	Buluşsal Kaynaklar	Düzenleme Biçimleri	Retorik (Buluşsal ve Düzenleme Etkileşimi)
	<ul style="list-style-type: none"> - Politik basmakalıplar - Edebi/kültürel imalar (<i>literary/cultural allusion</i>) - Politikacının Kişisel özellikleri - Durumsal temalar 	<ul style="list-style-type: none"> - Zıtlık (<i>contrast</i>) - Çelişki (<i>contradiction</i>) - Yorum (<i>commentary</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> - Çizgi ve form - Göreceli boyutlandırma - Abartma - Yerleştirme - İlişki - Ritmik Montaj
(Morris, 1993)	Anlatı	Retorik Süreçleri	Biçim Süreçleri
	<ul style="list-style-type: none"> - Pouvoir (konumlandırma) - Savoir (Teşhis) - Devoir (Reçete) - Vouloir (Teşvik) 	<ul style="list-style-type: none"> - Yoğunlaştırma (<i>condensation</i>, - Kombinasyon (<i>combination/juxtaposition</i>) - Evcilleştirme (<i>domestication</i>) - Zıtlık (<i>opposition</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> - Karnavallaştırma - Hiperkarnavallaştırma
Bu çalışmada	Konu/ anlatı	Retorik	Biçim
	<ul style="list-style-type: none"> - Konumlandırma - Teşhis - Reçete - Teşvik - Politik basmakalıplar - Durumsal Temalar 	<ul style="list-style-type: none"> - Yoğunlaştırma - Kombinasyon - Evcilleştirme - Aktarım (<i>transference</i>) (Greenberg, 2002) - Zıtlık / Çelişki/ Yorum 	<ul style="list-style-type: none"> - (Hiper/) Karnavallaştırma - Çizgi/ Form - Göreceli boyutlandırma - Abartı (Karikatürize) - Yerleştirme - İlişki - Ritmik Montaj

3.1. Taksonominin Boyutları

Çalışmanın bu kısmında yukarıdaki tablonun son satırında birleştirilerek oluşturulmuş olan taksonominin boyutları hakkında doğrudan literatürde nasıl kullanıldığına bağlı kalarak açıklama yoluna gidilmiştir. Her bir boyut inceleme konusu olan “Vatandaş Türkçe Konuş!” temalı karikatürler üzerinden örneklendirilmiştir.

3.2. Konu/ Anlatı

Çalışmanın ilk boyutu Konu/Anlatı olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede karikatürün ele alınan temayı hangi bağlamda ve nelere referans vererek aktardığına bakılmaktadır. Bu kapsamda yer alan unsurların öncelikle Morris'in ve ardından Medhurst ve DeSousa'nın sınıflandırmalarında nasıl ele alındığına yer verilmektedir.

Öncelikle Morris'in 1993'te yayınladığı *Visual Rhetoric in Political Cartoons: A Structuralist Approach* makalesinde iki karikatür üzerinde örneklendirerek açıkladığı analiz yöntemi oldukça kapsamlıdır. Bu çalışmada Morris (1993: 201), "Len Norris'in Kanada federal hükümetinin iki dilliliği teşvikiyle ilgili karikatürlerini" analiz ederken karikatüristin Fransa ve İngilizce arasında edebi ve sosyal karşıtlıklar yoluyla muhalefet ettiğini ortaya koymuştur. Örneğin Morris (1993: 205) Len Norris'in bir karikatüründe "Fransızca gibi 'yabancı' bir dil ve kültürün getirilmesi, bir şekilde hoş görülmemesi gereken sorumsuz, disiplinsiz davranışlara yol açtığını" iddia ettiğini belirtir. Morris'in siyasi karikatür analizi Parsons'un sosyal bir sistemin değişmesi üzerine düşüncelerinden yola çıkarak Fransızca olarak ifadelendirilmiş dört eylemi (*pouvoir*, *savoir*, *devoir* ve *vouloir*) siyasi karikatürlerin anlatı analizinde kullanır. Bu anlatı analizinde *Pouvoir*- Konumlandırma; *Savoir* -Teşhis; *Devoir*-Reçete; *Vouloir*-Teşvik olarak açılabilir.

Pouvoir, eylem için temel pratik bilgi niteliğinde Biz ve Öteki ayrımının yapılandırıldığı unsurlar içerir. Morris'e (1993: 198) göre *Pouvoir* "kişinin kahraman rolüne yerleştirilmesi, belirli rakipleri kahramanlık dışı olarak itibarsızlaştıran, onları üstesinden gelinmesi gereken kötü adamlar veya dalga geçilecek aptallar olarak konumlandırılan ve aynı zamanda kişinin kendi sağlam kimlik bilgilerine işaret eden bir anlatıyı içerir." Geliştirilen taksonomide kolaylık olması açısından *Pouvoir* kelimesi yerine Konumlandırma kelimesi tercih edilmiştir.

Savoir, bir sorun teşhis eder ve karikatürdeki, bu sorunla ilgili olarak duyguların çağrıştırılması ve bu duygularla eyleme geçilmesi için gerekli entelektüel bilgi içeren unsurlardır. Morris'e (1993: 198) göre *Savoir* "bir soruna ilgi yaratarak veya bu soruna ilgi uyandırarak, entelektüel bir kriz duygusu yaratarak, bu krizin doğasını tanımlayarak, semptomlarını saptayarak ve etkili bir çözüm olarak bir eylem planı önererek bir gündem belirleme ve kabul edilebilir bir teşhis koyma ihtiyacına odaklanır... Hatip [bu çalışmada karikatürist], dinleyicilere [bu çalışmada okuyuculara], tehlikeli karşıt teşhislere karşı uyarılması gereken ve kendisinin önerdiği şeyin üstünlüğü gösterilirken aptalca teşhislere gülmesi sağlanan saf kişiler gibi davranır" (Morris, 1993: 198). Geliştirilen taksonomide kolaylık olması açısından *Savoir* kelimesi yerine Teşhis kelimesi tercih edilmiştir.

Devoir kapsamında ele alınan unsurlar, yukarıda teşhis edilmiş olana reçete niteliğindedir ve siyasi bilgiye dayalı belli bir eyleme yönlendirme talebinde bulunur. *Devoir*, Morris'e (1993: 198) göre "kahramanca ya da kahramanca olmayan kişiler ve değerlerle ilgili olarak izleyiciler için ahlaki hedefler ve kurallar belirleme ihtiyacına odaklanır... Bu veya gelecekteki hayali bir dünyada *Devoir*, daha önce konmuş olan teşhisle bağlantılı olan kural koyucu ve yasaklayıcı bir eylem süreci aracılığıyla bu hedeflerin peşinde koşmayı içerir." Geliştirilen taksonomide kolaylık olması açısından *Devoir* kelimesi yerine Reçete kelimesi tercih edilmiştir.

Vouloir, duygusal bilgiye dayalı eylemin teşvik edilmesi söz konusudur. Morris'e (1993: 198) göre *Vouloir* "hem teşhis [*Savoir*] hem de konuşmacı için uygun olan ve önerilen herhangi bir eylemin etkinliği [*Reçete-Devoir*] hakkındaki ataletin, entelektüel direncin ve kötümserliğin üstesinden gelmeye yetecek kadar güçlü bir duygusal tepkiyi uyararak eylem arzusunun teşvik edilmesine odaklanır. Suçluluk veya utanç duygusu, önerilen eylem planının tek çare olarak algılanacağı şekilde uyandırılabilir." Geliştirilen taksonomide kolaylık olması açısından *Vouloir* kelimesi yerine Teşvik kelimesi tercih edilmiştir.

Buraya kadar sıralanmış olan boyutların karikatürdeki karşılıklarının nasıl yer alabileceğine dair örnek aşağıda yer almaktadır.

Karikatür 1. (Rıza-Ayça, 1937, Ekim/Teşrinievvel 15) Karikatürdeki Alt Yazı: *Salomon- (Pencereden seslenir) Mişon...Venezisi [buraya gel] be.. Köpoğlusu!.. Yolcular-Maşallah, Yahudi vatandaşlarımız Türkçe konuşmaya başlamışlar!..*

Karikatürde Yahudiler, Türkçe sadece küfretmesini bilen ve bu haliyle de üstesinden gelinmesi gereken kötü, bayağı Öteki bireyler olarak konumlandırılmışlardır. Bu durum, Biz'den olan Türk vatandaşların (Türkçe konuşmaya başladıklarına dair ifadeleri) alayıyla ortaya çıkar. Böylece küfür dışında Türkçe bilmeyen Yahudilerin zaten isimleri de Türkçe değildir ve böylece onlar gerçek Türk değildir. O mahalleye ait olmadıkları vurgusu açısından "yolcular" olarak adlandırılan Türk karakterler durumu gözlemleyerek açıklamaları ve hatta alaya almalarıyla – (aşağıda açıklanacak olan) durumsal tema- "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasının işe yaramadığını netleştirmek bir teşhis olarak ortaya konmaktadır. Karikatür bu teşhis için bir reçete önermezken Yahudilerin Türkçe sadece küfretmeyi bilmeleriyle Türkçeyi değersizleştirdikleri endişesi yaratılarak okuyucuyu belirsiz bir bağlamda harekete geçirmeye çalışır. Nitekim karikatürdeki pencereye şapka⁵ ile çıkan Yahudi, bir diğerine

⁵ 25 Kasım 1925 tarih ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun (RG.: 28.11.1925/230), Türkiye'de din adamları dışındakilerin cüppe ve sarık giymeleri yasaklamış, tüm kamu görevlileri ve meclis üyeleri için şapka takmayı zorunlu hale getirmiştir. Özellikle o dönemden bu yana Yahudilerin, toplumsal alandaki yasaklamalar ya da sosyokültürel endişeleri nedeniyle her yemek yemeden ve su içmeden önce söylenen duaları sırasında saçlarını kapatma zorunluluğu için gerekli olan *kipayı* şapkayla kapatmayı tercih edebildikleri bilinmektedir. (Altaras, 2019). Karikatürde de kamu görevlisi olmadığı bilinen Yahudiler hem de evde hem de dışarıda şapka takmaktadır. (Madde 1–*Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilümmü müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet meneder*) (TBMM, 1925).

“buraya gel” demek için Fransızca kelimeler tercih ederken Türkçeyi sadece küfür amaçlı kullanmaktadır. Karikatürdeki metinde Türk vatandaşların kendi aralarındaki konuşmaları, bir açıklama cümlesi gibi karikatürün nasıl okunması gerektiğine işaret eder: Biz/Öteki ayrımı “Yahudi vatandaşlarımız” vurgusunun öne çıkarıldığı bir Biz/Onlar diliyle ifade edilerek Yahudilerin Türkçeye “böyle” değer verdikleri ima edilir. Bu Yahudilerin Türk olmadıklarını gösterdiği gibi bir anlamda da Türklüğün reddidir. Türkçenin hor görüldüğü iddiası dönemin milliyetçi söyleminde yaygındır. Buradaki aktarılan fikir de temelde Yahudiler gerçekten Türk olmadıkları ve bunu zaten istemedikleri için Türkçeye/Türk’e değer vermedikleri şeklinde özetlenebilir.⁶

Konu/Anlatı bağlamında başvuru diğer kaynak Medhurst ve DeSousa’nın (1981: 200) kapsamlı siyasi karikatür taksonomi çalışmasında ortaya koyduğu dört ana buluşsal topoidir⁷. Bunlar: “siyasi basmakalıplar” (political commonplaces); “edebi/kültürel imalar” (literary/cultural allusions); “kişisel karakter özellikleri” (character traits); ve “durumsal temalar (situational themes).

Siyasi basmakalıplar, ulusun savunması, dış ilişkiler, ekonomi gibi “okuyucunun dikkatini, en azından anlık olarak, siyasetin üzerinde anlaşmaya varılan bazı unsurlarına odaklanması” (Medhurst ve DeSousa, 1981: 200) yoluyla karikatür tarafından içine çekilmesini sağlar. Diğer bir deyişle bu kaynaklar karikatüristlerin “okuyucuyu belirli değerlere, inançlara ve eğilimlere uygun olarak yanıt vermeye davet eden birinci dereceden argümanlarını oluşturdukları yaratıcı depoyu” (Medhurst ve DeSousa, 1981: 202) oluşturmaktadır. Aşağıdaki karikatür “vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olduğu” olgusunu politik basmakalıp olarak kullanması açısından örneklendirilmiştir.

Karikatür 2. (Ural, 1935, Haziran 8) Konuşma: -*Salamon, tayyare ianesi ne vereceksin?* -*İç bir şey iki yozum...Babamın vasiyeti var: Havaya para verme dedi!...*

Karikatürde vergi vermeyen ve bununla neredeyse övünen, bu sebeple Türklüğe sadakati sorgulanması gereken Yahudi vatandaşların Öteki bireyler olarak konumlandırıldıkları

⁶ 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesi “Türklüğe hakaret” suçu, Gayrimüslim azınlıklara karşı bir tehdit unsuru olarak sıkça kullanılmış, Türkçe dışında bir dil kullanmak da bu maddenin kapsamına girmiştir (Guttstadt, 2016, s. 40).

⁷ Topoi: Buradaki kullanımla karikatüristler için birincil önermeler yaratmak üzere başvurduğu kategorik referanslardır.

görülmektedir. Bu konuyla beraber varılan Yahudilerin ne vatandaşlık görevi olarak vergisini verdiği ne de Türk vatandaşı olarak düzgün Türkçeleri olduğu yönünde teşhiste bulunmaktadır. Çalışmada “verginin bir vatandaşlık görevi olduğu” siyasi basmakalıbindan yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Burada kaynak olarak “Tayyare Vergisi” durumsal temasından yararlanıldığı görülür. 1936’da ilk kez tahsil edilmeye başlanan Tayyare Vergisi ile Türk Hava Kurumunun eğitim, uçak alımı, vb. lojistik ihtiyaçları için toplamda o dönem için 27 milyon TL’lik kaynak yaratılması amacıyla, toplumdaki gelir, maaş, ücret, tazminat vb. her türlü para transferinin yüzde ikisinin Tayyare Vergisi olarak kuruma aktarılmasına karar verilmişti. 1950’lilere kadar yürürlükte kalacak olan bu yasa, ayrı bir vergi olarak düzenlenmemiş; ancak tüm harcamalardan yüzde iki olarak vergi kesilmesini ön görmüştür. (Akşam Gazetesi, 1936, 5 Ocak). Milli savunma gibi oldukça hassas bir noktadan hareketle, karikatürün bir tür Türk olma ve Yahudi olma karşıtlığı yarattığı ve bu karşıtlıkta Türkçe konuşabilme ve vergi verme “erdemlerini” Türklüğe ait kılarken, babadan oğula geçen bir davranış biçimi olarak cimrilik ve vergi kaçırma eylemlerini Yahudilikle özdeşleştirmektedir. Karikatürdeki nedensel ve işlevsel ilişkiler değerlendirildiğinde de ideolojik söylem ve okuyucudan beklenen ritmik montaj kendini gösterir: Yahudiler vatansever vatandaşlar olmadıkları için vergi vermek istemezler. Tamahkardırlar, para sevgileri vatan sevgilerinden büyüktür. Keza Türk vatandaşlığın bir karinesi olarak gösterilen Türkçe konuşma kabiliyetinden de yoksundurlar. Siyasal karikatürlerin etnik kullanımını inceleyen çalışmasında Soper (2005: 260) bu tür karikatürlerin “ırksal üstünlük fantezilerini anlattığını” belirtir. Karikatür, “etnik stereotipi, karikatür sanatının sözde doğruyu söyleme gücünü ödünç aldığından, söylediği yalanlara karşı çıkmak da sinsice zordur.” Bu karikatürde de etnik bir stereotip olarak cimri ve vergi kaçırdığı iddia edilen Yahudilerin böyle yaptığına dair ya da Tayyare Vergisinin kaçırmanın bu etnik gruba özel bir durum olduğuna dair herhangi bir kanıt sunulmaz ancak Türkçe konuşmuyor olmak, Türklüğe olan sadakatsizliğin vergi kaçırmaya varan boyutları için bir gösterge olarak sunulur.

Edebi/kültürel imalar ile Medhurst & DeSousa (1981: 201), “efsaneden, folklordan, edebiyattan veya elektronik medyadan alınmış herhangi bir kurgu veya mitsel karakteri, herhangi bir anlatıyı veya biçimi” kastettiğini belirtmektedir. Özellikle de popüler kültürel unsurların kullanıldığı karikatürlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Örneğin kurtarıcı olduğu ima edilen bir siyasal liderin Superman tasviriyle çizimi o lider hakkındaki algıya referans verir. Siyasal karikatürlerde popüler kültürel unsurların kullanımını araştıran Connors (2007) karikatüristin bu tarz referansları kendi ilgisi nedeniyle ya da okuyucuya bir ipucu olarak kullanmak için kullanabildiklerini belirtir. Buradaki ikinci durum yani ipucu olarak kullanımı, aşağıda ayrıca açıklanacak olan Morris’in (1993: 200) taksonomisindeki evcilleştirme olgusuna kaynaklık etmektedir. Aşağıdaki karikatürde II. Mehmed’in 1479’da İtalyan ressam Bellini’ye yaptırdığı portresinden kültürel bir referans alındığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak topraklardaki yabancı dil kullanımının aslında işgal altında olduğuna bir gönderme yapmaktadır.

Karikatür 3. (Ratip Tahir Burak, 24 Haziran 1943) Karikatür Başlığı: İstanbul'un beş yüzüncü fetih yılını kutlamaya hazırlanırken. Konuşma: *Fatih'in Ruhü- Hayret dört yüz doksan senedir hâlâ fetih tamamlanamamış!*

Politikacının kişisel özellikleri ile karikatürist konu edindiği siyasal liderin fiziksel (dış görünüş, örn. büyük burun) veya psikolojik olarak algılanan özelliklerine (karizmatik, liderlik vb.) referans verir. Referansa konu olan bu özellik çoğunlukla abartılarak göz önüne getirilir. Ancak yine de bu özelliğin en azından bir ölçüde kamuoyu tarafından biliniyor olması gerekir. Yine Ratip Tahir'in (24 Haziran 1943) karikatüründen hareketle oldukça bilinen bir portreye dayanarak burnun büyük çizildiği görülmektedir. Ancak II. Mehmet'in buradaki kullanımı ile daha çok onun İstanbul'u Türkleştirme konusundaki öncü rolüne atıf yapılmaktadır. Dolayısıyla onun, büyük bir lider olarak başlattığı sürecin tamamlanamadığı konusundaki serzenişi karikatüristin Türkçeden başka dil kullanımına yönelik eleştirisini meşrulaştırmaktadır.

Durumsal temalar, karikatürist için dönemsel veya geçici olarak aniden çıkan olaylara referans verir. Böylece tüm bunların sadece karikatürist için yaratıcı bir kaynak değil aynı zamanda okuyucu için de yorumlayıcı referans noktaları oldukları anlaşılmaktadır. Bazen karikatürlerin referans verdiği birden fazla durumsal temalar söz konusudur. Örneğin bu çalışmanın uygulama bağlamı "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası olması sebebiyle incelenen karikatürlerin ortak durumsal temasının da bu kampanya olduğu söylenebilir. Ancak örneğin aşağıdaki gibi bir karikatürde konuyu bir başka bağlamda daha ele alarak değerlendiren karikatürler de vardır.

Karikatür 4- (Gökçe, 1936, 30 Mayıs) Karikatür Başlığı: “Nüfus dairelerinde soyadı muamelesi.” Karikatürdeki Konuşma: -*Salomon, soyadı ne koydun?* -*Şimdi belli değil, kaydını yaptırmak nasip olursa (Güzüm aydın) koyacağım!*

İlk olarak karikatürde Yahudilerin Türkçeyi düzgün konuşamayan ve Öteki bireyler olarak konumlandırıldıkları görülmektedir. Salomon⁸ karakterinin biraz hınzır bir tavırla gülümseyerek Türkçe soyadını alırken bile Türkçesinin bozukluğu, onu, Bizden biri olamayan Öteki pozisyonuna yerleştirir. Karikatürist Yahudiler Öteki olmalarına ve Türkçeyi düzgün konuşamamalarına karşın Türkçe Soyadı alacak olmalarını problematik yani teşhis olarak ortaya koyar. Her Türk vatandaşı Türkçe soyadı alacaktır siyasi basmakalıbindan hareketle, 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiş, 2 Temmuz 1934 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmış ve 2 Ocak 1935'te yürürlüğe giren 2525 sayılı Soyadı Kanunu (TBMM, 1934), durumsal tema kaynak olarak ele alınmıştır. Dönemin Türkleştirme politikaları doğrultusunda Türkçe Türklük göstergelerinden biri olarak görüldüğünden Soyadı Kanunu ile Türkçe soyadı zorunluluk haline getirilmiştir ancak karikatür bu zorunluluğu sanki gönüllülük hatta bir heves gibi sunmaktadır. Burun vb. uzuvların abartılı çizimiyle Yahudi oldukları “anlaşılan” karakterlerin soyadı almak için hınca hınç doldurdukları nüfus dairesinde geçen karikatürdeki bu kurgu, okuyucuyu daha düzgün Türkçe konuşamayan Yahudilerin Türkçe soyadı alabilmelerinin onlara verilen bir lütf olduğu yorumuna yönlendirmektedir. Nitekim Salomon’un bozuk Türkçesi, soyadı olsa bile Türk olamayacağına da işaret eder; çünkü Türkçe soyadı almak ise herkese “nasip olmaz”. Medhurst & DeSousa’nın da belirttiği üzere (1981: 216), “İster diyalog ister başlık olsun, siyasi karikatür metinleri aynı anda yorum, açıklama ve ortaya çıkarma işlevi görür.” Burada da Türklüğün bir ayrıcalık olarak görüldüğü ortaya çıkarken Salomon ve diğerlerinin “gözü aydındır”. Böylelikle karikatür Gayrimüslimlerin ve özellikle Yahudilerin asimilasyonunun başka bir ifadeyle uygulanan Türkleştirilme politikalarının onların gönülden gelen rızalarıyla meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir.

⁸ Salomon ismin orijinali olup karikatürcülerin “Salamon” olarak yazdığı görülmektedir. Karikatür metinlerinde aslına sadık kalınmakla beraber analizlerde ismin orijinal haliyle kullanılmıştır

3.3. Retorik

Morris (1993, s. 200), bu çalışmada da kullanılan, retorik açısından bir inceleme gerçekleştirdiği dört sürece yer verir. Bunlar; yoğunlaştırma (condensation), kombinasyon (combination/ juxtaposition), evcilleştirme (domestication) ve karşıtlık (opposition). Greenberg (2002, s. 187) ampirik analiz gerçekleştirirken bu süreçlerin her birinin bağımsız olarak değil, “daha geniş bir ‘kültürel değerlendirme repertuarı’ içerisinde faaliyet gösteren ‘anlam oluşturma stratejileri’ olarak” ele alınması gerektiği konusunda uyarır. Bu bağlamda Morris’in yukarıdaki sınıflamasına aşağıda ayrıca aktarım (transference) boyutunu eklemiştir.

Yoğunlaştırma, “karmaşık bir olgunun, özünü grafiksel olarak yakaladığı iddia edilen tek bir görüntüye sıkıştırılmasını içerir... benzersiz olayları sözde ortak çekirdeklerine indirger... karikatürler karmaşık olanı basit olana, benzersiz olanı arketipe, kalıcı olanı doruğa yoğunlaştırıyor.” Gamson ve Stuart (1992, s. 60) bir karikatürün sahip olduğu retorik araçların tümünü “paketler” olarak değerlendirir ve bunlar sayesinde “ana çerçeveyi öneren bir dizi farklı yoğunlaştırılmış sembol sunarak paketin ustaca bir metafor, slogan veya başka bir araçla bir bütün olarak görüntülenmesini” mümkün kıldığını belirtir. Örneğin Rıza-Ayça’nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatüründe (bkz. Karikatür-1) Yahudi vatandaşların Türkçe küfürden öteye gitmeyen Türkçesiyle aslında kampanyaya katılmadıkları ve Ladino ile devam ettikleri, bir kişi üzerinden genelleştirilmesi suretiyle yoğunlaştırma tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Ural’ın (1935, Haziran 8) vergiyle ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-2) yer alan tüm Yahudilerin vergi vermekten imtina ettiği ve hepsinin Türkçelerinin bozuk olduğu şeklindeki ima, bir yoğunlaştırma örneğidir.

Kombinasyon, “farklı alanlardaki öğelerin ve fikirlerin, her bir bileşenini içeren, açıkça tanımlanabilen yeni bir bileşim halinde harmanlanması anlamına gelir. Böyle ikili, hatta çoklu bir gösteren aynı anda iki veya daha fazla farklı dünyaya aittir”. Karikatürde yüzlerin hayvan gösterilmesi, iki ülke arasındaki diplomasinin flört ile ifadesi vb. durumlar örnek olarak verilebilir. Bu çalışmada yer alan karikatürlerden Rıza-Ayça’nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatürüne bakıldığında (bkz. Karikatür-1) Yahudi karakterlerin bozuk Türkçesi ve yoksulluğu ile Türk vatandaşın düzgün Türkçesi ve şıklığının birleştirildiği görülmektedir. Benzer şekilde Ural’ın (1935, Haziran 8) vergiyle ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-2) iyi bir vatandaş olarak vergi vermenin ve Türkçe konuşmanın bir tutulması, kombinasyona örnek olarak verilebilir.

Evcilleştirme, okuyucunun “haklarında çok az bilgiye sahip olduğu ve bağımsız bilgi kaynaklarının az olduğu diğer ülkelerin liderlerini tasvir ettiğinde olası” olan bu durum karikatüristin hedef kitle tarafından hakkında az bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişi veya konuyu bir tür “evcilleştirerek” anlaşılabilir kılmasını sağlar. “Evcilleştirme, soyut fikirlerin ve uzak, tanıdık olmayan kişilerin veya olayların yakın, tanıdık ve somut bir şeye dönüştürüldüğü süreçtir. Ortak unsurları vurgulayıp farklı olanları maskeleyerek ve yenilikle zihinsel uyumu [uyum gerekliliğini] en aza indirmek için tekrarlanan kalıplara odaklanarak yeni ve anlaşılması zor olanı sıradan bir şeye dönüştürür.” (Morris, 1993: 198). Örneğin Saddam Hüseyin Amerikalılar tarafından henüz tanınmadığı savaş öncesi dönemde Hitler ile karikatürize edilerek “evcilleştiriliyor”du. Karikatürist “evcilleştirme” ile konuyu okuyucusu için anlaşılabilir kılacak şekilde altyapı vererek özetler. Siyasal karikatürlerde özellikle popüler topoilerin kullanımı onun evcilleştirilmesine yardımcı olmaktadır (Connors, 2005).

Örneğin Rıza-Ayça'nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatüründe (bkz. Karikatür-1) Okuyucuya "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasının altsınıf Yahudiler için uygulamada ne anlama geldiği bir küfürle açıklanarak bir tür "evcilleştirme" yoluna gidilmiştir. Ural'ın (1935, Haziran 8) vergi ile ilgili karikatüründeki (bkz. Karikatür-2) karakterin Yahudi olduğuna dair ipucu karakterin uzuvlarının abartılı çizimi ve bozuk Türkçesinde yer alır. Bu şekliyle okuyucu için kimin Yahudi olduğu konusunun evcilleştirilerek anlaşılır kılınması sağlanmıştır.

Aktarım, Greenberg (2002: 187) Morris'in bu sınıflamasına dördüncü bir unsur olarak "aktarım" (transference) sürecini de ekler. Aktarım bir karikatürde suçu normalde görünmeyen başka bir aktöre yükleyerek karikatürün aktörlerini saçma eylemlerinden veya yorumlarından temize çıkaran örtülü bir şekilde işlediği belirtilmektedir. İncelenen karikatürlerde aktarım örneği açıkça bulunmamakla beraber aynı dönemde ülkedeki ekonomik krizin suçlusu olarak hedef gösterilen Yahudilerle ilgili bolca karikatüre rastlamak mümkündür. Nitekim bu tarz karikatürler akabinde çıkartılacak Varlık Vergisi uygulamalarını da meşrulaştırıcı rol oynamıştır.

Medhurst & DeSousa, (1981: 205-209) siyasal karikatürün düzenleme biçimleri olarak zıtlık (contrast), çelişki (contradiction) ve yorumu (commentary) sıralarlar. Bir düzenleme biçimi olarak zıtlık, "okuyucuyu bir sonuca varmak için A görüntüsü ile B görüntüsü arasındaki aralığı dikkate almaya davet eder." Zıtlık, retorik bir araç olarak kullanıldığında kelimenin kendi anlamından çok da uzakta konumlanmaz. Böylece karikatürde karşıtlık çoğu kez "Biz ve onlar", "yaşlılar ve gençler", "yaşayan ve ölümler", "erkek ve kadın" vb. formlarda karşımıza çıkmaktadır. Yine bir başka düzenleme biçimi olan çelişki, ikiliklerin açığa vurulmasıyla harekete geçirilir ve "hiçbir seçim aralığını davet etmez; bunun yerine her okuyucu aynı şekilde yanıt vermeye veya itirazı tamamen reddetmeye yönlendirir". Son olarak yorum, karikatüristin "çatışma veya gerilim hakkında bilgilendirme zahmetine girmeden", kendi aktarmak istediği mesajla uyumlu bir 'hakikat' algısını sunar.

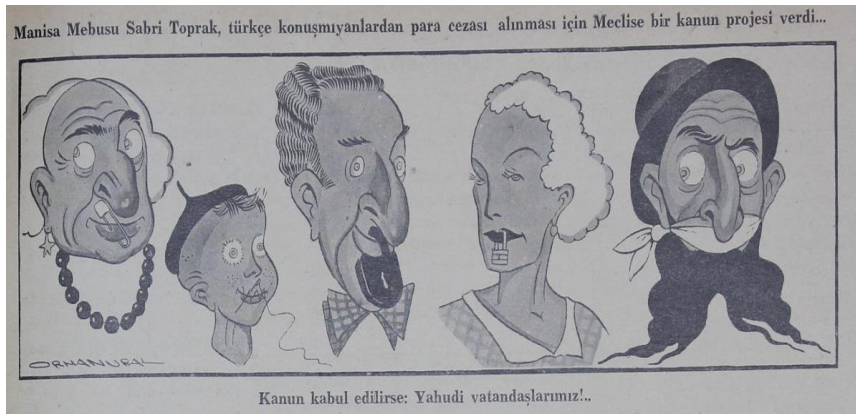
Karikatürleri yukarıdaki retorik unsurları açısından analiz ettiğimizde şu şekilde bir yorum elde etmek mümkündür:

Örneğin Gökçe'nin (1936, 30 Mayıs) Soyadı Kanunu ile ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-4) tüm vatandaşların Türkçe Soyadı alma zorunluğu, basit bir kelime seçmeye kadar indirgenmiş ve süreç, "Soyadı" kavramının içeriğinden koparılarak yoğunlaştırılmıştır. "Gözün aydın" deyiminden üretilmiş soyadı ile Yahudilerin Türkçe soyadı almalarıyla ne kadar şanslı oldukları vurgusu birleştirilmiş, "Yahudi karakterlerin bozuk Türkçesi" ve "Soyadı Kanunu sayesinde Türkçe soyadlarını almaları" çelişkisi ile dramatik bir etki yaratılmaya çalışılmıştır. Nihayetinde bu retorik tekniklerin hepsi bir araya geldiğinde karikatüristin söylemini güçlendirir. Benzer şekilde Ural (1935, Haziran 8) vergiyle ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-2) Yahudilerin vergi ve Türkçe konusundaki gerilimlerine yer vermeksizin onların vergiden kaçan, Türkçe konuşmayan kişiler olduğu yorumunu verir. Rıza-Ayça'nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatüründe (bkz. Karikatür-1) Yahudi Vatandaşın Türkçe ile sadece küfredebilmesi ve bunu Türk vatandaşın "Maşallah" ile istihza ederek "takdir etmesi" hem zıtlık hem de çelişki barındırmaktadır. Karikatürist gayet şık iki Türk vatandaşa karşın her tarafında yamalar bulunan Yahudiler karşılaştırmasını ortaya koyarken bu zıtlıktaki taraf olmayı okuyucuya bırakır.

3.3. Biçim

Çalışmanın Biçim boyutu kapsamında incelenen unsurların yine bir kısmı Morris'in taksonomisine dayanmaktadır. Morris karikatürleri incelerken, karikatürün biçimini, formunu etkileyen süreçlere odaklanır ve bu başlık altında da metinleri bir süreç olarak inceleyen Bakhtin'in "karnavallaştırma" kavramından yararlanır. Bakhtin'in "demokratik ve çok sesli olarak tanımladığı karnavalların olduğu alanlar, halkın yaşadığı sokak alanları olarak çizilmiştir... zıtlıkların birliğidir" (Fıncıoğulları, 2019: 67). Hiyerarşilerin alt üst edildiği "karnavalistik yaşam, süregelen rutinin dışına çıkmaktır" (Yılmaz, 2019: 853). Morris'i izleyerek Bakhtin'in karnavalesk kavramını karikatür bağlamında ele aldığımızda karşımıza karikatürlerde bir ters yüz etme, absürt olanın kabulü, kutsal olanın aptal olanla yer değiştirmesi gibi özellikler dikkati çekmektedir (Morris, 1993: 203). Karnavallaştırma, siyasi karikatüristler için özellikle "otoriter bir rejime karşı devrimci muhalefetin bir parçası olarak" (Morris, 1995: 39) rejime yönelik radikal eleştirilerinin gülünç formlarda ifadesiyle göreceli olarak serbest bir hareket alanı sağlaması açısından avantajlıdır. Ancak zaman içerisinde ortaya çıkan hiperkarnavallaşma ile "halkın katılımı ve kontrolü, vatandaşların topluluklarında sevindiği neşeli bir oyuna odaklanma ve halkın ölümsüzlüğü fikrinin" demokratik karikatürden kaybolduğu belirtilmektedir. Böylece hiperkarnavalda çılgınlığın propagandasının yapıldığı, beden kusurlarının hoşgörü ve bayağılık yoluyla kutlandığı hatta yüceltildiği; siyasetin aptallıkla ilişkilendirildiği, "sosyal yapının alaycı bir şekilde tersine çevrilmesinin ve toplumun değerlerinin ve tabularının gülünç hale gelene kadar abartıldığı" bir durum söz konusudur (Morris, 1995: 11, 62). Karikatürlerin ağırlıklı olarak hiperkarnavallaşmaya ve daha az oranda da karnavallaşmaya dayandığı (Morris, 1993: 202) belirtilmektedir. Hiperkarnavallaştırma ile siyasi karikatürde sadece karnavalesk unsurlara değil aynı zamanda bu unsurlara yol açan ve en temelde eleştirdiği siyasi konunun özellikleri hakkında mesajlara da yer verilir ve tam da bu sebepten ötürü bu karikatürler aşırı karnavallaştırılmışlardır. Aşağıdaki karikatürde hiperkarnavallaştırmanın nasıl kullanıldığı görülmektedir.

Karikatür 5. (Ural, 1938, Ocak/Kanuni Sani 13). Karikatür Başlığı: Manisa Mebusu Sadri Toprak, Türkçe konuşmayanlardan para cezası alınması için meclise bir kanun projesi verdi!.. Karikatür alt yazısı: *Kanun kabul edilirse: Yahudi vatandaşlarımız!...*

Karikatürde 5'te Yahudi vatandaşlar, Türkçe konuşmaktansa hiç konuşmamayı tercih edecek grotesk kötücüller olarak konumlandırılmışlardır. Yahudileri Türkçe konuşmaya ikna etmenin hiçbir yolu olmadığı şeklindeki teşhise herhangi bir reçete ve teşvik sunmayan karikatürün durumsal teması 5. Dönem Manisa Milletvekili Sabri Toprak'ın 5 Ocak 1938 tarihinde "Türk dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılması hakkında (2/62)" kanun teklifi⁹ vermiş (TBMM, 1938) olmasıdır. Önerilen kanun teklifinin muhatabının Yahudiler olduğunu karikatürdeki stereotipik temsillerin yanı sıra başlığı teyit eden alt yazıdaki "Yahudi vatandaşlarımız" ifadesi de onaylar. Bu ifade aynı zamanda etnik farka da işaret eder, zira Türkçe konuşmayanlar yabancıdır, Türk değildir. Oysa "vatandaşlarımız" kelimesi anlamı gereği yabancı olmayanları kapsar. Buradaki çelişki, Yahudilerin Türkçe konuşmayı reddetmeleri gibi ("Biz istesek de") onların Biz'den olmayı reddettiklerine gönderme yapar. Retorik olarak da "Türkçe konuşmayanlar" vurgusu Toprak'ın önergesini meşrulaştırır ve Yahudilerin bilinçli bir tercih yaptıklarına işaret eder. Başlık ve alt yazının görselle kurduğu ilişki bu anlamı destekler; büyükten küçüğe, kadından erkeğe tüm Yahudi vatandaşlar gerekli önlemleri almış; ağızlarını dikmiş, kilit vurmuş, bağlamış ve çengelli iğneyle tutturmuş gözükmektedir. Tüm bu hiperkarnavallaştırma fazlasıyla hicivli ve grotesk görsel anlatımdan kaynaklanmaktadır. Dönemsel bağlam incelendiğinde, sürdürülmekte olan "Vatandaş Türkçe Konuş!" Kampanyasının hedefinin Ladino ve Fransızca kullanan Yahudi vatandaşlar olduğu görülür. Karikatürün işlediği "para cezası Yahudileri 'yabancı dil' kullanmaktan menedecektir" düşüncesi de Yahudilerin doğuştan cimri ve tamahkar olduğunu varsaydığından stereotipiktir. Bu bağlamda karikatüristin okuyucudan beklediği ritmik montaj 7'den 70'e hiçbir Yahudi'yi Türkçe konuşmaya ikna etmenin yolu olmadığı yönündedir.

Yine hiperkarnavallaştırma unsurlarına örnek olarak Rıza-Ayça'nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatüründen (bkz. Karikatür-1) örnek vermek mümkündür. Bu karikatürdeki kıyafetlerden ayakkabı ve şapkaya her şeyde yama kullanımı ile anlatılan yoksulluk/cimrilik ile sıradan bir kelime olarak kullanılan küfrün bir aradalığı, Yahudilerin altsınıfa ait olmaları absürtlük seviyesinde vurgulanmıştır.

Bu çalışmadaki Biçim bağlamında yer alan diğer unsurlar yine Medhurst & DeSousa'nın (1981, s. 212) taksonomisinden alınmıştır. Onlara göre bir karikatüristin kullanabileceği en az altı stilistik öğe" bulunmaktadır. Bunlar arasında "ton ve ruh hali yaratmak için çizgi ve form kullanımı; çerçeve içindeki nesnelere göreceli boyutu, fizyonomik özelliklerin abartılması veya büyütülmesi (dar anlamda karikatür); çerçeveye yerleştirme, hem başlık hem de konuşma metninin görsel imgelerle ilişkisi; ritmik montaj, düzenleme ve üslup öğelerinin etkileşiminden ortaya çıkan çerçeve içindeki [okuyucuya göre değişir] ... retorik eserin bütününden anlamların evrimleşme şekli" sıralanmaktadır. Morrison'un (1969, s. 260) da

⁹ 1925 yılında Türkçe konuşmayan Yahudi vatandaşlara 1924 Anayasasının "Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçedir" hükmüne dayanılarak zabta tarafından Türkçeden başka dil konuşulduğu gerekçesiyle ceza kesildiği bilinmektedir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesinde 18 Ağustos 1938 tarihli bir haberde Bursa'da yatmaya hazırlanan öğretmen kişinin kapısının önünde yüksek sesle İspanyolca konuşan birkaç Yahudi'yi Türkçe konuşmaları için uyardığını, ancak onların bu kişiyle alay ettiklerini ve İspanyolca konuşmaya devam ettiklerini bunun üzerine de öğretmen bu kişinin "milli duygularının rencide edildiğini ve "Burası Türkiye'dir, neden Türkçe konuşmuyorsunuz" dediği aktarılmaktadır. Olayın büyümesi sonunda Yahudilerin milli duyguları rencide ettikleri gerekçesiyle sulh ceza mahkemesine verildiği (Cumhuriyet Gazetesi, 1938, 18 Ağustos) belirtilmektedir.

belirttiği gibi “Karikatürist görüntünün babası değil, onun doğuşunda ebedir”. Bu sebeple ritmik montaj okuyucudan okuyucuya değişebilen bir içerik kazanır.

Yukarıda özetlenen Biçim boyutu karikatürün analizinin son ayağını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda karikatürlerin biçim bakımından incelenmesi aşağıdaki gibi gerçekleştirilebilir.

Örneğin Ural’ın (1935, Haziran 8) vergiyle ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-2) Yahudilerle ilgili olarak vergi ve Türkçe konusundaki gerilimlerine yer vermeksizin onların vergiden kaçan, Türkçe konuşmayan kişiler olduğu yorumunu verdiği anlaşılıyor. Aynı karikatürde Salomon’un elleri ve Kasa orantısız biçimde büyüktür. Arka planda açık bir kasa, paranın olduğuna işaret ediyor. Türkçesi nedeniyle Türk olduğu düşünülen kişi ayakta iken Yahudi koltukta aşağı pozisyonda yer almaktadır. Bu şekliyle karikatür mesajının belirli bir yorumunu yani Öteki Yahudi’nin aşağı konumunu algılamaya davet etmek için yerleştirmeyi kullanıyor. Siyasi karikatür metinleri aynı anda yorum, açıklama ve ortaya çıkarma işlevi görüyor. Burada da abartılı çizilmiş karakterlerin bozuk Türkçesi, onların Yahudi olduğuna gönderme yapıyor. Son olarak karikatürist görüntüyü sunar ve izleyici, okuyucunun zihninde kendileri için bir mesaj (retorik gerçek veya inanç) oluşturmak amacıyla eksik kısımları doldurur ki bu da ritmik montajdır. Karikatüristin beklediği ritmik montaj “Yahudiler vatansever vatandaşlar olmadıkları için vergi vermek istemezler” şeklindeki bir yorumla özetlenebilir.

Yine Gökçe’nin (1936, 30 Mayıs) Soyadı Kanunu ile ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-4) nüfus dairesindeki izdihamın çizgi formları neredeyse iç içe geçmiş bir karışıklık içermekte olup bu kalabalıklık duygusunu pekiştirmektedir. Karikatürdeki yerleştirmeye bakıldığında arka planda nüfus müdürlüğündeki soyadı alma izdihamı Bize aslında Yahudilerin bu konuda ne kadar hevesli olduğunu anlatmaktadır. Türkçesi nedeniyle Türk olduğu düşünülen kişi ayakta iken Yahudi yine aşağı pozisyondadır. Bu şekliyle karikatürün Ötekinin aşağılığı mesajını algılamak için yerleştirmeyi kullanmaktadır.

Rıza-Ayça’nın (1937, Ekim/Teşrinievvel 15) karikatüründe (bkz. Karikatür-1) ise evlerdeki ince çizgiler, her an yıkılacakmış gibi görünmelerine yol açarken onların yoksulluk algısını güçlendirmektedir. Oysa ön planda konuşan iki Türk vatandaşın çizgileri oldukça net, kıyafetleri belirgin çizimiyle ortaya çıkan sınıf farkı Biz/Öteki ayrımını güçlendirmektedir.

Ural’ın (1938, Ocak/Kanuni Sani 13) Türkçe ile ilgili karikatüründe (bkz. Karikatür-5) metin, karikatürdeki grotesk durumu açıklarken bir yandan Yahudilerin hem ne kadar inatçı hem ne kadar cimri olduklarını betimlerken diğer yandan onların asla Türkçe konuşmayacakları konusunda yorum yapar. Soldan sağa doğru yerleştirilen farklı yaş ve cinsiyetten Yahudiler içinde çocuk olduğu imasıyla bir tanesi diğerlerine göre aşağı konumda bulunuyor. Bu doğrultuda beklenen ritmik montaj da “7’den 70’e hiçbir Yahudi’yi Türkçe konuşmaya ikna etmenin yolu yoktur ve bu yöndeki yasal mücadeleler de boşadır” ifadesiyle özetlenebilir.

SONUÇ

Bu çalışma bir yandan bütünleşik bir siyasal karikatür analizi taksonomisi geliştirme çabası güderken diğer yandan da bu taksonominin Genç Cumhuriyetin Türkçe üzerinden homojen bir ulus yaratma kaygıları doğrultusunda geliştirilmiş olan ve özel olarak Yahudileri hedef aldığı düşünülen “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıyla ilgili tek partili dönemde yayınlanan karikatürler üzerinde uygulamasını göstermiştir.

Örnek uygulama olarak "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının taksonomi yardımıyla yapılan analizleri sayesinde, Türkçenin ulusal birliğin güçlendirilmesi sürecinde kapsayıcı bir unsur olarak hizmet vermesi amaçlanmakla birlikte, aynı zamanda "Biz" ve "Öteki" arasında daha derinden bir ayırım yaratarak ayrışmaya katkıda bulunmak için de kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Resmi devlet politikası sınırları içinde kalan siyasal karikatürlere genel olarak bakıldığında, karikatüristlerin genelde Povouir (Konumlandırma) ve Savoir (Teşhisle) yetindiği görülmektedir. Karikatürlerin çoğunluğu Devoir (Reçete) sunmamaktadır. Yine reçete sunmadığı için bir Vouloir (Teşvik) de bulunmaz. Oysa, örneğin Almanya'da aynı dönemde yayınlanan siyasal karikatürlerde Yahudiler haşere böcek, fare vb. aşağı, insan dışı Öteki olarak konumlandırılmakla kalmayıp, birer kan emici asalak oldukları yolunda teşhiste bulunduğu görülecektir.¹⁰ Türkiye'de o dönemde yayınlanmış karikatürlerde de fare vb. insandışılaştırma formları yer almasına karşın Nazi Almanyasındaki karikatürlerde, teşhisin bir adım ötesine gidilerek reçete olarak toplu imha yollarının sunulduğu; hatta bu "reçete"nin uygulanması için yaratılan fazladan tedirginlik unsurlarıyla okuyucunun teşvik edildiği (Vouloir) görülür. Türkiye'deki karikatürlerdeki bu farklılık, Yahudilerin hiçbir zaman bir soykırım hedefi haline getirilmemiş olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu noktadan bakıldığında dönemin gerek resmi devlet politikasında gerekse bunların pratikteki karşılıklarını yansıtan siyasal karikatürlerde antisemitik bir söylem olmadığı yönündeki yorumu destekler niteliktedir. Ancak Lamprou'nun (2022: 12) tek parti dönemi devlet yetkililerinin antisemitizmi anlamadaki başarısızlıkları olarak adlandırdığı durumu bu çalışma için de geçerli görmesi olasıdır. Oysa incelenen dönemdeki karikatüristlerin davası, Yahudilerin soykırıma uğratılması, vb. ırkçı yollarla ortadan kaldırılması değildir. Karikatüristlerin davası milli bütünlüğü kurma yolunda önemli bir katalizör görevi görecek olan Türkçenin toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenip konuşulmasının önündeki engellerin tespit edilmesi ve bu yönde baskı mekanizmalarının harekete geçirilmesidir. Bununla beraber buradaki tespit sadece incelenen karikatürlerle sınırlıdır.

Morris'in taksonomisinden yararlanan Greenberg'in (2002) çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da her bir analiz boyutu içinde yer alan tüm unsurlara her bir karikatürde karşılaşmanın mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, analizi yapılacak olan karikatürlerde her bir boyutun içinde yer alan tüm unsurların mutlaka olduğu değil, ancak her bir boyut içerisinde farklı unsurlardan bir ya da birkaçının mutlaka olduğu ve analizin bu doğrultuda bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Nitekim çalışmada olduğu gibi karikatürde yer alan unsurlar kadar yer almayan unsurlar da bütün için bir anlam ifade edebilmektedir. Ancak Medhurst & DeSousa'nın (1981, s. 201) da önemle belirttiği üzere, "Karikatürün şifresini çözebilmek için, onun atıfta bulunduğu edebi veya kültürel kaynağa biraz aşina olmak gerekir". Dolayısıyla siyasal bir karikatür analizine başlanmadan yani burada geliştirilen taksonomi kullanıma sokulmadan önce tarihsel arka plana ve karikatürdeki referanslara hâkim olmak elzemdir.

Çalışmada öne sürülen taksonomi Eleştirel Söylem Analizi ya da Eleştirel Metafor Analizine bir alternatif olarak sunulmamaktadır. Ancak göstergebilim bağlamında yapılacak bir analizin alternatifi olarak daha kapsayıcı sonuçlar elde etmek mümkündür. Yine de çalışmada sunulan

¹⁰ Aynı döneme ait Türkiye'de yayınlanmış olan siyasal karikatürlerdeki Yahudilerin insandışılaştırmaları (dehumanizasyonu) ile ilgili çalışma için bkz. (Değirmenci & Tunçer, 2023).

taksonomi yardımıyla gerçekleştirilecek nitel içerik analizi bulgularının ideolojik bağlamda iktidar ve güç ilişkileri çerçevesinde açıklanması, çalışmayı Eleştirel Söylem Analizine yakınlaştıracaktır.

Author Contributions / Yazar Katkıları: The author declared that she has contributed to this article alone. Yazar bu çalışmaya tek başına katkı sağladığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest /Çıkar Beyanı: There is no conflict of interest among the authors and/or any institution. Yazarlar ya da herhangi bir kurum/kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement / Etik Beyanı: The author(s) declared that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

KAYNAKÇA

Akşam Gazetesi. (1936, 5 Ocak). Tayyara Vergisinin Tahsisine Bu Ay Başlandı. 1. Ekim 20, 2023 tarihinde <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1936-01-05/1> adresinden alındı

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler : Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Metis.

Aşlakçı, F., & Öztekin, A. (2021). Siyasal Söylem Ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi: 7 Haziran 2015 Ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*. doi:/10.47107/inifedergi.885346

Bali, R. N. (2020). *Bir Türkleştirme Serüveni- Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Chen, K. W., Phiddian, R., & Stewart, R. (2017). *Towards a Discipline of Political Cartoon Studies: Mapping the Field*. J. M. Davis içinde, *Satire and Politics: The Interplay of Heritage and Practice* (s. 125-162). Palgrave Macmillan.

Connors, J. L. (2005). Visual Representations of the 2004 Presidential Campaign: Political Cartoons and Popular Culture References. *American Behavioral Scientist*, 49(3). doi:10.1177/0002764205280920

Connors, J. L. (2007). Popular Culture in Political Cartoons: Analyzing Cartoonist Approaches. *Political Science and Politics*, 40(2), 261-265. doi:10.2307/20451941

Coupe, W. A. (1969). Observations on a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 11(1), 79-95. doi:10.2307/178289

Çağaptay, S. (2002). *Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*. T. Bora içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 245-262). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağaptay, S. (2004). Race, Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s. *Middle Eastern Studies*, 40(3), 86-101. doi:10.2307/4289913

Çoban, M. (2022). Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen. *Süleyman Demirel*

- Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 55, 308-320.
doi:10.35237/sufesosbil.1078064
- Çolak, Y. (2004). Language Policy and Official Ideology in Early Republican Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 67-91. doi:10.2307/4289953
- Dijk, T. A. (1983). Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News. *Journal of Communication*, 20-43. doi:10.1111/j.1460-2466.1983.tb02386.x
- Dijk, T. A. (1998). *Opinions and ideologies in the press*. A. Bell, & P. Garrett içinde, *Approaches to Media Approaches to Media* (s. 21-63). Blackwell.
- Dijk, T. A. (2016). *Sociocognitive discourse studies*. J. Richardson, & J. Flowerdew içinde, *Handbook of discourse analysis* (s. 1-26). Routledge.
- Fırıncioğulları, S. (2019). Karnavalesk Nedir? *Lacivert Dergisi*, 15(87), 66-69.
- Galanti, A. (1995). Türkler ve Yahudiler (Tarihi, Siyasi Araştırma). Gözlem.
- Galanti, A. (2000). *Vatandaş: Türkçe Konuş!* Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Galanti, A. (2005). *Türklük incelemeleri*. Yeditepe.
- Gamson, W. A., & Stuart, D. (1992). Media discourse as a symbolic contest: The bomb in political cartoons. *Sociol Forum* 7, 55-86. doi:10.1007/BF01124756
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harvard University Press.
- Gombrich, E. H. (1963). *The Cartoonist's Armory*. Duke University Press,.
- Gökçe, R. (1936, 30 Mayıs). Salamon Soyadı Ne Koydın? *Akbaba*(125).
- Greenberg, J. (2002). Framing and Temporality in Political Cartoons: A Critical Analysis of Visual News Discourse. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 39(2), 181-198. doi:10.1111/j.1755-618X.2002.tb00616.x
- Lamprou, A. (2022). The journal İnkılâp and the appeal of antisemitism in interwar Turkey. *Middle Eastern Studies* , 58(1), 32-47. doi:10.1080/00263206.2021.1950691
- Marín-Arrese, J. I. (2019). Political Cartoon Discourse: Creativity, Critique and Persuasion. *Cultura, Lenguaje Y Representación*, 22, 117-134.
- Medhurst, M. J., & DeSousa, M. A. (1981). Political cartoons as rhetorical forms: A taxonomy of graphic discourse. *Communication Monographs*, 197-236. doi:10.1080/03637758109376059
- Morris, R. N. (1993). Visual Rhetoric in Political Cartoons: A Structuralist Approach. *Metaphor and Symbolic Activity*, 8(3), 195-210. doi:10.1207/s15327868ms0803_5
- Morris, R. N. (1995). *Carnivalization of Politics: Quebec Cartoons on Relations with Canada, England, and France, 1960-1979*. McGill-Queen's University Press,.
- Morrison, M. C. (1969). The role of the political cartoonist in image making. *Central States Speech Journal* , 20(4), 252-260. doi:10.1080/10510976909362976

- Özen, Ü. (2022). 1939-1945 yılları karikatürleri üzerinden Türkiye'nin siyasal, sosyal ve kültürel analizi. *Ahi Evran Akademi*, 3(2), 1-13.
- Permana, Y. R. (2019). Analysis of Political Cartoon in Jakarta Post E-Paper. *JOLLT*, 7(1), 6-20.
- Pınar, M. (2016). Türk Ocakları Kurultaylarında Dil Meselesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(23), 179-200.
- Press, C. (1981). *The Political Cartoon*. Fairleigh Dickinson.
- Raja, M., Shah, S. K., & Haroon, H. (2020). Ideological Schemas in Animated Cartoons: A Study through Van Dijk's Square Model. *Discourse Studies Forum*.
- Ratip Tahir Burak, A. 2. (24 Haziran 1943). İstanbul'un beş yüzüncü fetih yılını kutlamaya hazırlanırken. *Akbaba*.
- Rıza-Ayça, N. (1937, Ekim/Teşrinievvel 15). Salomon- (Pencereden seslenir). *Akbaba Dergisi* (197).
- Shaikh, N. Z., Tariq, R., & Najeeb-us-Saqlain, D. (2019). Cartoon war..... A political dilemma! A semiotic analysis of political cartoons. *Journal of Media Studies*, 31(1), 74-92.
- Soper, K. (2005). From Swarthy Ape to Sympathetic Everyman and Subversive Trickster: The Development of Irish Caricature in American Comic Strips between 1890 and 1920. *Journal of American Studies*, 39(2), 257-296. doi:10.2307/27557638
- Streicher, L. H. (1967). On a Theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 9(4), 427-445. doi:10.2307/177687
- Taşçıoğlu, R., & Çavdar, O. (2018). Siyasal İletişim Bağlamında Politik Mizah ve Karikatür: 2017 Referandum Sürecinde Bazın Üzerine Göstergibilimsel Bir Çözümleme. *Kurgu*, 26(3), 385-403.
- TBMM. (1934). 2525 Sayılı Soyadı Kanunu. Resmi Gazete. Mevzuat: www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.2525.pdf adresinden alındı
- TBMM. (1938). 5.Dönem Tutanak Dergisi, 22. Cilt(24. Birleşim), 30. 12 Eylül, 2023 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=30&v_meclis=1&v_donem=5&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=024 adresinden alındı
- Tekinalp, M. (2001). *Türkleştirme*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toktaş, Ş. (2005). Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey's Jewish Minority. *Journal of Historical Sociology*, 18, 394-438. doi:10.1111/j.1467-6443.2005.00262.x
- Ural, O. (1935, Haziran 8). Salomon, tayyare ianesi ne vereceksin? *Akbaba Dergisi*(75).
- Ural, O. (1938, Ocak/Kanuni Sani 13). Kanun Kabul Edilirse: Yahudi Vatandaşlarımız! *Akbaba*(10).
- Walker, R. (2003). Political Cartoons: Now You See Them! *Canadian Parliamentary Review*, 26(1), 16-20.

Yıldız, A. (2004). *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene"- Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, T. (2019). Karnavalizm, Sokratik Diyalog, Menippusçu Hiciv Ve Erewhon. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 849-870. doi:10.12981/mahder.584130